

MATTIOLIHO HERBÁR Z KONCA 16. STOROČIA

Najstaršia tlač v zbierkovom fonde Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi sa po desaťročiach presunov a pomalého rozpadu nedávno konečne dočkala záchrany. Odborné reštaurovanie prinavrátilo dôstojnosť jej cennému obsahu a umožnilo jej sprístupnenie verejnosti.

Niekdajší európsky knižný bestseller v prvej polovici 16. storočia vytvoril taliansky lekár a botanik Pietro Andrea Mattioli (1501 Siena – 1577/1578 Trident). Prvé novoveké encyklopedické dielo s podrobnou charakteristikou vzhľadu, účinkov a použitia liečivých rastlín pre jeho praktickú využiteľnosť vyhľadávalo gramotné obyvateľstvo naprieč všetkými vrstvami spoločnosti, teda predovšetkým mešťania. Prievidzský múzejný exemplár pochádza z druhého českého vydania, ktoré v roku 1596 vydal známy pražský kníhtlačiar Daniel Adam z Veleslavína, blízky priateľ slávneho hornonitrianskeho rodáka, učenca Vavrinca Benedikta z Nedožier. Oproti prvému českému vydaniu z roku 1562 bolo doplnené o ďalšie rastliny a obsahovalo o niečo menšie, ale detailnejšie vyobrazenia, zabezpečujúce ich správne určenie pri zbere. Kým do prvého vydania sa zmestilo 589 rastlín, v druhom ich už bolo 1 000.

Vznik a publikovanie diela

Prvotinu herbára Mattioli pripravil ako obsiahly komentár k svojmu talianskemu prekladu antickej encyklopédie liečivých rastlín *De materia medica* (O liečivách) od gréckeho lekára rímskej armády Pedania Dioskúrida z Anazarby, spísanej v rokoch 50 až 70 po Kristovi. Kniha vyšla v roku 1544 v Benátkach. Ako samostatné dielo určené pre široké vrstvy obyvateľstva bol však Mattioliho herbár prvýkrát vydaný práve až v roku 1562 v češtine v Prahe, kde Mattioli od roku 1554 pôsobil na pozícii osobného lekára arcivojvodu a českého miestodržiteľa Ferdinanda Tyrolského. O kvalitný preklad sa postaral slávny český humanista Tadeáš Hájek z Hájku. Až v roku 1563, čiže rok po prvom českom vydaní, uzrela svetlo sveta nemecká verzia.

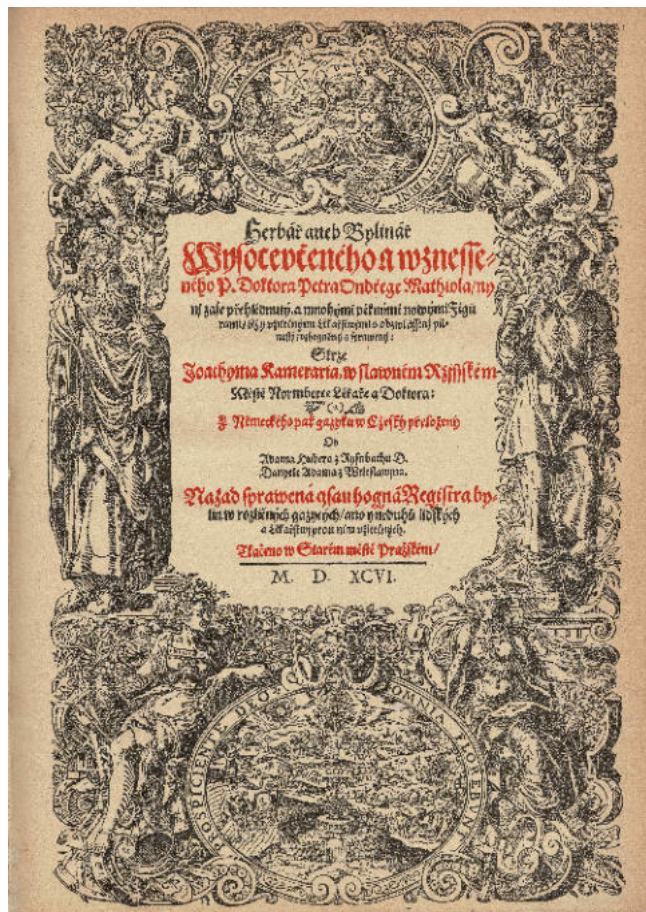
Cesta k druhému českému vydaniu

Druhé české vydanie Mattioliho herbára bezprostredne čerpalo z jeho prepracovanej nemeckej verzie z roku 1586, ktorej autorom bol nemecký lekár a botanik Joachim Camerarius. Rozšírenie diela na 1000 botanických položiek stihol predtým ešte vykonať samotný Mattioli vo vrcholných vydaniach svojho herbára, v latinskom z roku 1565 a talianskom z roku 1568. Ilustrácie rastlín v druhom českom vydaní sú zhodné s obrazovým materiálom v spomínanej nemeckej verzii knihy. Tlačili sa totiž z rovnakých drevorezov, ktoré ešte pred rokom 1565, bez plánu ich použitia v Mattioliho herbári, vytvoril významný švajčiarsky lekár a botanik Konrád Gesner, pričom Camerarius ich získal z jeho pozostalosti.

Príbeh knihy prievidzského múzea

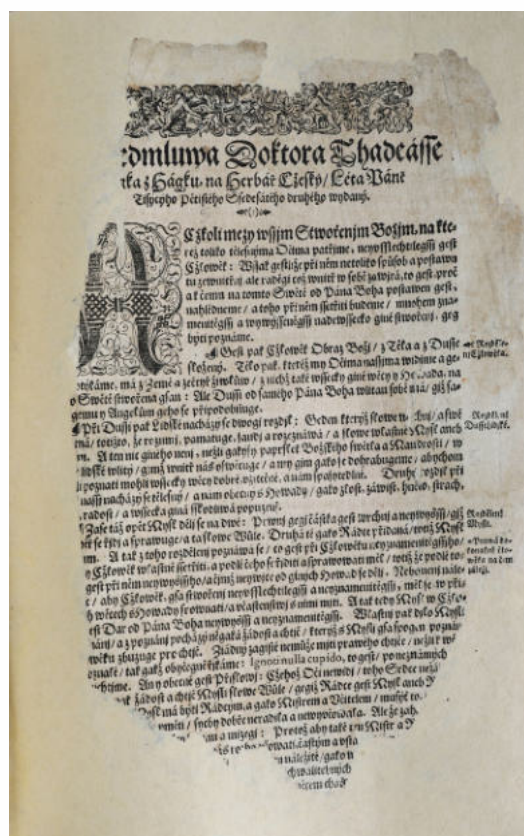
Zo štyristotridsaťročného príbehu knihy s názvom *Herbár aneb Bylinář vysoce učeného a vznešeného P. Doktora Petra Ondřeje Mathiola* poznáme len posledné polstoročie. Na prelome rokov 1971 a 1972 ju vtedajšie Vlastivedné múzeum v Bojniciach so sídlom na zámku kúpilo od prievidzského zberateľa starožitností Gregora Králik. Do Prievidze bola prevezená po založení dnešného Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi v roku 1985 pri delení zbierok medzi ním a zámockým múzeom v Bojniciach, ktoré sa v tom čase preorientovalo z dovtedajšieho vlastivedného múzea na súčasné špecializované umelecko-historické múzeum. O tom, odkiaľ a od koho vzácnu tlač pred rokmi získal pán Králik, záznamy mlčia. Keďže vieme, že zbieral predovšetkým starožitnosti z okolia svojho bydliska, môžeme aspoň veriť, že náš Mattioliho herbár v minulosti vlastnil niektorý z majetnejších obyvateľov horného Ponitria, možno jeden z vážených prievidzských mešťanov. Rovnako ako kedysi v Bojniciach, aj v prievidzskom múzeu Mattioliho herbár pôvodne tvoril súčasť jeho knižničného fondu. Niekedy po roku 2000 bol z neho vyradený s odporúčením zapísania do zbierkového fondu múzea. K realizácii dlho odkladaného zámeru došlo z nejasných príčin

až v roku 2024. Na základe rozhodnutia Komisie na tvorbu zbierok pri Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi bola kniha zaradená do zbierky historických dokumentov pod prírastkovým číslom SV/2024/67 a evidenčným číslom HD-7649.

Príprava projektu

Vzhľadom na početné závažné poškodenia fyzického stavu vzácneho predmetu sa múzeum rozhodlo bezodkladne usilovať o jeho komplexné reštaurovanie. Po dohode s certifikovaným reštaurátorom starých knižných tlačí a členom Slovenskej komory reštaurátorov Mgr. art. Štefanom Kockom múzejný kurátor uskutočnil výskum pôvodu dokumentu a v januári 2025 vypracoval žiadosť o dotáciu z Fondu na podporu umenia. Kvôli chýbajúcemu titulnému listu musel v prvom rade zistiť, ktoré vydanie diela drží v rukách. Staršia rukopisná poznámka na predsádke uvádzala rok 1563, pričom jej autor/ka mal/a zrejme na mysli prvé české vydanie z roku 1562. Následný rozbor obsahu knihy ukázal, že ide „až“ o druhé české vydanie z roku 1596 s čiernobielymi nekolorovanými ilustráciami rastlín. Stupeň poškodenia, rukopisné poznámky vo vnútri knihy najneskôr z 19. storočia, ako aj veľmi staré rozpadajúce sa pokusy o jej opravenie lepením strán následne definitívne vylúčili, že by mohlo ísť o vizuálne identickú reedíciu knihy z roku 1923.

Proces reštaurovania

Po schválení žiadosti o dotáciu zo strany Fondu na podporu umenia prievádzský exemplár začiatkom augusta 2025 putoval do reštaurátorskej dielne pána Štefana Kocku v Banskej Bystrici, aby sa z nej koncom mája tohto roka vrátil ako vymenený. To však len na prvý pohľad, pretože všetko pôvodné v ňom ostalo. Po dôkladnom rozbere poškodení a eliminácii plesní v dezinfekčnej komore reštaurátor celý knižný blok rozobral na jednotlivé listy, ktoré očistil najprv mechanicky a následne v roztoku deionizovanej vody, benátskeho mydla a ďalších látok vrátane prísad neutralizujúcich kyslosť papiera na predĺženie jeho životnosti. Stranám poškodeným rozpadom doplnil papierovú hmotu a všetky trhliny prelepil japonským papierom s použitím ryžového škrobu. Následne všetky listy zošil späť do knižného bloku podľa pôvodného šitia piatimi dvojitémi väzmi. Na úvod doplnil kópiu titulného listu získanú od českého zberateľa Petra Bílka, ostatných 120 chýbajúcich listov po konzultácii s kurátorom vynechal. Keďže obal knihy nebol pôvodný, vyrobil jej nové dosky z dubového dreva, ktoré potiahol novou usňou. Napokon vyhotovil nové mosadzné kovanie na spevnenie knižnej väzby, všetko v súlade s dobou vzniku knihy. Vzácnnej knihe na záver na mieru vyrobil ochranný obal určený na dlhodobú archiváciu. Spolu s knihou doň uložil aj kožu z nepôvodného obalu, nakoľko je napriek svojmu

druhotnému pôvodu tiež historickým artefaktom dokumentujúcim dlhý príbeh starej a vzácnjej knihy.

Projekt s rozpočtom 2 886 € sumou 2 200 € z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia a spoluúčasť vo výške 686 € poskytol zriaďovateľ Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi Trenčiansky samosprávny kraj.

Použité zdroje

KLIŽAN, Erik. Mattioliho herbár [elektronická pošta]. Správa pre: Ján Vingárik. 21. január 2025 [cit. 2026-08-17]. Osobná komunikácia s archivárom SNM-Múzeum Bojnice.

MATTIOLI, Pietro Andrea. *Herbár aneb Bylinář ...* [online]. Praha : Adam z Veleslavína, Daniel, 1596 [cit. 2026-08-17]. Dostupné na internete: <<https://kramerus.lib.cas.cz/uuid/uuid:055fbd6c-c919-4d01-9b90-928d0afc9794>>.

VACEK, Pavel, VORLOVÁ, Růžena ; BÍLEK, Petr. *Mattioliho herbár je poklad, který změnil botaniku. Nyní je k vidění v Kroměříži* [online]. Rozhovor. Český rozhlas, Dobré odpoledne s ČRo Zlín, 17. 7. 2025 [cit. 2026-08-17]. Dostupné na internete: <<https://zlin.rozhlas.cz/mattioliho-herbar-je-poklad-ktery-zmenil-botaniku-nyni-je-k-videni-v-kromerizi-9516868>>.

Záchrana Mattioliho herbáře z roku 1596 [online]. Zlín : Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíne, 2020 [cit. 2026-08-17]. Dostupné na internete: <<https://www.muzeum-zlin.cz/zkusebni-novinka>>.

Záverečná reštaurátorská dokumentácia skutočne vykonaných prác na reštaurovanie historickej tlače Hornonitrianske múzeum v Prievidzi "Herbarz: ginak Bylinář/welmi vžitečný ...". Autor: Štefan Kocka. Banská Bystrica, 2026. 38 s.

APENDIX: Archív rubriky Predmet mesiaca

2026©Hornonitrianske múzeum v Prievidzi

Spracoval: PhDr. Ján Vingárik